

การพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสม
ต่อผู้ปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดขอนแก่น

The Development of An Appropriate Management Model for Vipassana
Meditation Centers Suitable for Practitioners in Nai Mueang Subdistrict,
Mueang District, Khon Kaen Province

¹พระมหาวิรัตน์ ดุห์ฤคำ และ ²พระมหามิตร วันยาว

¹Phramaha Wirat Dooharuekham, and ²Phramaha Mit Wanyao

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khonkaen Campus, Thailand

E-mail: ¹dooharuekham@gmail.com, ²mit.wan@mcu.ac.th

Received July 5, 2025; Revised September 3, 2025; Accepted September 28, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 2) เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 3) เพื่อทดลองใช้รูปแบบและประเมินประสิทธิผลของการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่าง 26 รูป/คน เป็นข้อมูลพัฒนารูปแบบ ประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ 7 รูป/คน จัดงานรับอาสาสมัคร 30 คน สรุปโดยการเขียนเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐาน: วัดศรีนวล วัดโพธิ์ วัดศรีจันทร์มีแนวปฏิบัติต่างกันเน้นตามรูปแบบของสำนัก บุคลากรยังไม่เป็นระบบ หากคนทำงานยาก สถานที่ขาดการปรับให้เหมาะสม ขาดทุนสนับสนุนงาน ผู้เข้าปฏิบัติปรับใช้ในชีวิตจริงยังไม่ได้ ควรพัฒนารูปแบบให้ง่าย ชัดเจน เหมาะกับผู้ปฏิบัติทุกระดับ พร้อมระบบติดตามผล 2) การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม: แต่งตั้งบุคลากรตามงานที่ถนัด หาทุนสนับสนุนจากภายนอก ปรับสถานที่ให้เรียบง่าย ดัดหลักธรรมให้ศึกษา ที่เย็น เดิน นั่งสบาย ปฏิบัติง่าย มีระเบียบ เน้นถึงแก่นธรรม 3) ใช้รูปแบบและประเมิน

ประสิทธิผลรูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐาน: ใช้บุคลากรที่เลือก เปิดรับทุนสนับสนุน ปรับสถานที่ รับผู้เข้าปฏิบัติธรรม 10 วัน ที่มงานรู้สึกว่าง่ายกว่ารูปแบบเดิมที่เคยทำ ผู้เข้าปฏิบัตินำไป ปรับใช้ในชีวิตจริงได้มากขึ้น

คำสำคัญ: การพัฒนา; รูปแบบการบริหารจัดการ; สำนักวิปัสสนากรรมฐาน; ประสิทธิภาพ

Abstract

This article aimed to: 1) study the current state of management at Vipassana meditation centers that aligns with the needs of practitioners in Nai Mueang Subdistrict, Mueang District, Khon Kaen Province. 2) develop a suitable management model for such centers based on those needs, and 3) implement and evaluate the effectiveness of the developed model. This qualitative research employed documents and interviews with 26 monks/individuals as the basis for model development, conducted focus group discussions with 7 experts to evaluate the model, and assessed its implementation with 30 participants using descriptive methods.

The findings of the research were as follows: 1) The current management approaches at Wat Srichan, Wat Pho, and Wat Srinuan varied according to each center's style. However, there were several challenges: lack of systematic personnel management, difficulty in recruiting staff, unsuitable physical environments, limited financial support, and low effectiveness in helping practitioners apply the teachings in daily life. It was suggested that the model should be simplified, structured, appropriate for all levels of practitioners, and include a follow-up system. 2) The developed management model involved appointing personnel according to their skills, seeking external funding support, adjusting the environment to be quiet and conducive to practice, clearly displaying Dhamma teachings, and designing comfortable spaces for walking, standing, and sitting meditation. The model emphasized simplicity, structure, discipline, and focusing on the essence of Dhamma practice. 3) Implementation and evaluation of the model were conducted through a 10-day meditation retreat. The staff found the new model easier to implement compared to previous practices. Participants reported that they could better apply what they learned to their daily lives.

Keywords: Development; Management Model; Vipassana Meditation Center; Effectiveness

บทนำ

ในโลกปัจจุบัน มนุษย์ต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงวิกฤตด้านสุขภาพ เช่น โรคระบาดและความขัดแย้งที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่โดยตรง ความวิตกกังวล ความกลัว และความเครียด กลายเป็นสภาวะร่วมสมัยที่บั่นทอนคุณภาพชีวิตของคนจำนวนมาก ส่งผลกระทบต่อสุขภาพทั้งทางกายและจิตใจ (Edberg, 2015) หนึ่งในแนวทางที่มนุษย์ใช้ในการคลี่คลายความทุกข์ดังกล่าวคือ “ศาสนา” โดยเฉพาะในประเทศไทยที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมตามแนววิปัสสนากรรมฐาน จึงกลายเป็นทางเลือกสำคัญในการเสริมสร้างสุขภาพทางจิตวิญญาณ ทำให้เกิดความสุขสบายใน และเข้าใจธรรมชาติของชีวิตได้ลึกซึ้งขึ้น แม้วามหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะส่งเสริมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ โดยยึดแนวทางมหาสติปัฏฐานสูตรเป็นหลัก (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2553) แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่า การเข้าถึงและการมีส่วนร่วมของประชาชนยังอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากภาวะการระบาดของโรคโควิด-19 ความหลากหลายของแนวทางการสอน และขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านการฝึกวิปัสสนา (พระครูพุทธมณฑลคุณาจารย์ วิ และคณะ, 2562) ในพื้นที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีสำนักปฏิบัติธรรมหลายแห่ง ผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนไม่น้อยแสดงความสับสนกับแนวทางการฝึกที่แตกต่างกัน ขณะเดียวกันพระวิปัสสนาจารย์ เองก็ขาดเครื่องมือในการวางแผนและบริหารจัดการกิจกรรมอย่างเป็นระบบ

พระพุทธเจ้าตรัสถึงกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตต่าง ๆ เช่น อสุภกรรมฐานสำหรับผู้ราคะจริต เมตตากกรรมฐานสำหรับผู้โทสะจริต อานาปานสติกรรมฐานสำหรับผู้วิตกจริต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งการเลือกกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของผู้ปฏิบัติจะช่วยให้การฝึกได้ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพ การปฏิบัติธรรมนั้นมิใช่เพียงการนั่งสมาธิ แต่คือการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตโต, 2564) เพื่อให้เกิดความสุขสบายภายใน และลดละความยึดมั่นถือมั่นในขั้น 5 (พระมหาชยคุต อธิธมฺโม, 2566) ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง (Damnoen et al., 2021) จนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (Klomkul et al., 2023) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพบว่าผู้ปฏิบัติธรรมมีแนวโน้มหายไปหลายพื้นที่ รวมถึงจังหวัดขอนแก่น เนื่องจากผลกระทบจากโรคระบาด และรูปแบบการฝึกที่ไม่เป็นระบบ ทำให้ผู้เริ่มต้นขาดความมั่นใจ ไม่เข้าใจแนวทางการฝึกอย่างลึกซึ้ง

ดังนั้นการพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมต่อผู้ปฏิบัติธรรม” โดยศึกษาจากการบริหารของ 3 สำนัก ที่ยังเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน ได้แก่รูปแบบของ วัดศรีนวล วัดโพธิ์ และวัดศรีจันทร์ เน้นการออกแบบที่เรียบง่าย มีประสิทธิภาพ ยึดหลักธรรมตามพระไตรปิฎก ผสมผสานกับหลักการจัดการสมัยใหม่ เช่น POCCC และ 4M ให้ตรงตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อให้การจัดกิจกรรมมีคุณภาพ และสามารถขยายผลในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อทดลองใช้และประเมินประสิทธิผลของรูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการสอนและการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน

หลักการสอนตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการสอนธรรมะอย่างมีระบบ โดยในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง “ธรรม 5 อย่าง” ของผู้แสดงธรรม ได้แก่ การแสดงตามลำดับ การยกเหตุผลประกอบ การแสดงด้วยเมตตา ไม่แสดงเพื่อแสวงหาอามิส ไม่กล่าวกระทบผู้อื่น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การนำหลักธรรมนี้มาประยุกต์ใช้กับการฝึกอบรมกรรมฐาน ต้องสอดคล้องกับลักษณะของผู้เรียนในแต่ละช่วงวัย โดยเฉพาะในกลุ่มผู้เข้าฝึกใหม่หรือผู้มีภูมิหลังหลากหลาย ๆ เช่น วัยรุ่น ผู้ใหญ่ และกลุ่มเฉพาะ พร้อมทั้งเน้นกระบวนการวัดผลและการให้ข้อมูลย้อนกลับอย่างเหมาะสม (พระครููปทุมภาวนาจารย์ วิ และคณะ, 2562)

หลักการปฏิบัติธรรม: สมถกรรมฐานและวิปัสสนาภาวนา การฝึกปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาจิตใจด้วยวิธีการสองแบบ คือ สมถกรรมฐาน: เน้นการฝึกสมาธิเพื่อความสงบ วิปัสสนาภาวนา: เน้นการเจริญปัญญาเพื่อเข้าใจสภาพธรรมตามความเป็นจริง “ฉานไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาไม่มีแก่ผู้ไม่มีฉาน” แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาธิและปัญญาอย่างแยกไม่ออก พระอานนทียังกล่าวถึง 3 แนวทางของการภาวนา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่ สมถะนำหน้า วิปัสสนาตาม วิปัสสนานำหน้า สมถะตาม สมถะและวิปัสสนาควบคู่กัน ซึ่งสอดคล้องกับการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมในงานวิจัยนี้ ที่มีความยืดหยุ่นและเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมเลือกแนวทางที่เหมาะสมกับตนเอง โดยมีเป้าหมายสุดท้ายคือการเข้าใจอริยสัจ 4 และเกิดปัญญาญาณ

แนวคิดทฤษฎีการบริหารจัดการ: POCCC และ 4 M

ทฤษฎี POCCC ของ Fayol (1949) Henri Fayol เสนอหลักการบริหาร 5 ประการที่เป็นรากฐานของการบริหารสมัยใหม่ ได้แก่: P: Planning การวางแผน O: Organizing การจัดองค์การ C: Commanding การสั่งการ C: Coordinating การประสานงาน C: Controlling การควบคุม

การบริหารจัดการ POCCC เป็นการบริหารจัดการรอบด้านและครอบคลุม ตั้งแต่การวางแผน, การปฏิบัติการ, การจัดโครงสร้างองค์การ ไปจนถึงการควบคุมการทำงานให้เป็นไปตามมาตรฐานที่วางไว้ ข้อดีของการบริการจัดการ POCCC คือการใส่ใจรอบด้าน ครอบคลุม ให้ความสำคัญทุกรายละเอียดทั้งในเรื่องของทรัพยากรการผลิต, ทรัพยากรในการประกอบธุรกิจ ไปจนถึงทรัพยากรมนุษย์หัวใจสำคัญที่หลักการบริหารจัดการของ ฮองรี ฟาโยล (Henri Fayol) เน้นย้ำอยู่เสมอก็คือ “ความเป็นเอกภาพ” (Unity) ตั้งแต่การมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน มีทิศทางเดียวกันไปจนถึงมีความสามัคคีกันมุ่งไปสู่ความสำเร็จ เป็นกระบวนการของการมุ่งสู่เป้าหมายขององค์การจากการทำงานร่วมกัน โดยใช้บุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ (Certo, 2000) หรือเป็นกระบวนการออกแบบและรักษาสภาพแวดล้อมที่บุคคลทำงานร่วมกันในกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ การนำทฤษฎี POCCC มาใช้ในการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐาน จะช่วยให้เกิดระบบการบริหารที่มีทิศทาง ชัดเจน และตรวจสอบได้

แนวคิดการจัดการทรัพยากร 4 M (หวน พิณรุฬห์, 2549) เสนอว่า “ทรัพยากรในการบริหาร” ประกอบด้วย: Man: บุคลากรและอาสาสมัคร Money: งบประมาณและการบริจาค Materials: สถานที่อุปกรณ์ Method: วิธีการและหลักสูตร งานวิจัยนี้นำแนวคิด 4M มาใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์การบริหารของ 3 สำนัก ได้แก่ วัดศรีนวล วัดโพธิ์ และวัดศรีจันทร์ ซึ่งแต่ละแห่งมีจุดเด่นและจุดรวมที่ช่วยสังเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา

บริบทของ 3 สำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ

สำนักปฏิบัติทั้ง 3 แห่งนี้ เป็นที่นิยมมากของผู้ปฏิบัติธรรม และโดดเด่นในเขตพื้นที่เดียวกัน จึงเหมาะแก่การนำมาเป็นต้นแบบในการจะพัฒนารูปแบบให้เหมาะสม และตรงตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมมากที่สุด

1. สำนักปฏิบัติธรรมวัดศรีนวล (มหานิกาย) เป้าหมาย: ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมแบบ “pong-yub” เน้นผู้ปฏิบัติทุกกลุ่ม บุคลากร: แบ่งหน้าที่ตามความถนัด มีอาสาสมัครร่วมช่วย สถานที่: ใช้ศาลาและวิหารในวัด จัดกิจกรรมวันพระและวันสำคัญ งบประมาณ: ได้รับจากสำนักงานพระพุทธศาสนาและญาติโยมผู้บริจาค กิจกรรมเด่น: One Day Retreat และค่ายปฏิบัติธรรม 5-7 วัน (พระครูปริยัติธรรมมานุศาสตร์ จันทงค์ ญาณธมฺโม, 2567)

2. สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์ (มหานิกาย) เป้าหมาย: พัฒนาและเผยแผ่วิปัสสนาแบบเข้มข้น ต่อเนื่องทั้งปี บุคลากร: มีระบบสืบทอดครูวิปัสสนา ทั้งฝ่ายสอนและสนับสนุน สถานที่: ศาลา 6 หลัง + ลานธรรม รองรับได้กว่า 400 คน งบประมาณ: สนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ มูลนิธิ และผู้ศรัทธา

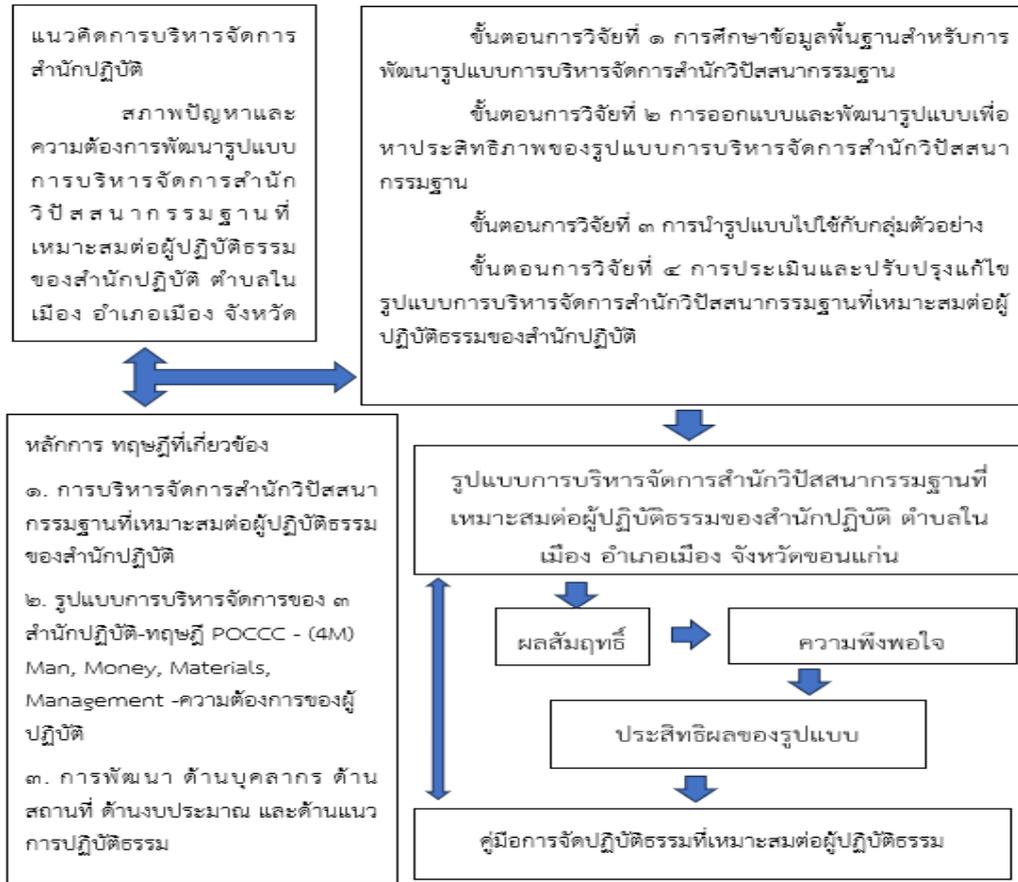
กิจกรรมเด่น: หลักสูตรหลากหลาย เช่น คอร์ส 1-30 วัน, ค่าใช้จ่ายต่างชาติ แบบพอง-ยุบ เป็นกายานุ
 ปัสสนาสติปัฏฐานโดยใช้การกำหนดอริยาบถใหญ่และอิริยาบถย่อยให้เห็นตามความเป็นจริงในปัจจุบัน
 ขณะเน้นวิปัสสนาให้เกิดความรู้เท่าทันความจริงของร่างกายและจิตใจ ซึ่งได้แนวทางการปฏิบัติจาก
 ประเทศพม่าโดยการสอนของพระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปลวณฺโณ) อดีตเจ้าอาวาสวัดโพธิ์
 อดีตอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเริ่มต้นเผยแผ่ที่วัดศรีนวลก่อนแล้วท่านจึงค่อยย้ายมาอยู่
 ที่วัดโพธิ์ (พระครูภาวนาโพธิคุณ สมชาย กนตสีโล, 2567)

3. สำนักปฏิบัติธรรมวัดศรีจันทร์พระอารามหลวง (ธรรมยุต) เป้าหมาย: ถ่ายทอดสมาธิตาม
 แนว “สัมมาสมาธิ” ของหลวงพ่อวิริยงค์ บุคลากร: ระบบที่มจิตอาสา ผู้ดูแลและผู้ช่วย 5 ด้าน ดูแล
 บริหารครบวงจร สถานที่: อาคาร “แก่นวิภา” สะดวก ทันสมัย รองรับกิจกรรมเรียนสมาธิ
 งบประมาณ: มาจากมูลนิธิฯ เงินบริจาค และทอดผ้าป่าปีละ 6 ครั้ง กิจกรรมเด่น: หลักสูตรสมาธิ
 หลากหลาย (10 แบบ) ใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนการสอนแบบพุทโธ เป็นพุทธานุสติภาวนา
 ในอนุสติ 10 เน้นสมถะเป็นเบื้องต้นเพื่อยังความสงบก่อนแล้วค่อยเจริญปัญญาให้รู้เห็นตามความเป็น
 จริงของร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติของหลวงปู่่มั่นและมีการนำมาถ่ายทอด โดย
 สมเด็จพระญาณวชิโรดม (วิริยงค์ สิรินฺทโร) เป็นการเรียนแบบตำราและบันทึกเทปเสียงจากการ
 บรรยายของท่านตามตารางวันเวลาที่กำหนดให้ของผู้สอน (พระเทพพุทธิมุนี สันต์ ชุตินฺทโร, 2567)

สรุปการทบทวนวรรณกรรม จากการทบทวนแนวคิดทางทฤษฎีและกรณีศึกษาต่าง ๆ ข้างต้น
 พบว่ามีองค์ความรู้เพียงพอและเหมาะสมต่อการใช้เป็นฐานในการพัฒนา “รูปแบบการบริหารจัดการ
 สำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติธรรม” ในบริบทของตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด
 ขอนแก่น โดยเฉพาะเมื่อบูรณาการระหว่างแนวคิดพุทธจิตวิทยา, ทฤษฎี POCCC, การจัดการ
 ทรัพยากร 4M และหลักการสอนแบบมีส่วนร่วม

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย โดยมีรายละเอียด ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และสามารถนำไปใช้ได้จริง การดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ระยะ ดังนี้

1. ขอบเขตและแหล่งข้อมูล (1.1) ขอบเขตของข้อมูล ข้อมูลปฐมภูมิ: พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา ข้อมูลทุติยภูมิ: หนังสือ ตำรา เอกสาร บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธจิตวิทยา และการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (1.2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล แบ่งเป็น 2 กลุ่มหลัก: กลุ่มที่ 1: เพื่อวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและความต้องการ พระภิกษุผู้บริหารสำนักวิปัสสนา จำนวน 11 รูป นักปฏิบัติธรรมทั้งหน้าใหม่และผู้มีประสบการณ์ จำนวน 15 คน

กลุ่มที่ 2: เพื่อทดลองใช้และประเมินรูปแบบ อาสาสมัครเข้าร่วมปฏิบัติธรรม จำนวน 30 คน รวมทั้งสิ้น ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 56 รูป/คน

2. ระยะที่ 1: ศึกษาสภาพการบริหารจัดการ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสำรวจภาคสนาม เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ สภาพปัจจุบันของการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ปัญหาและข้อจำกัดในการจัดกิจกรรม ความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในพื้นที่ศึกษา ข้อมูลที่ได้จะถูกนำไป วิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อใช้ในการพัฒนาแนวทางเบื้องต้น

3. ระยะที่ 2: การพัฒนารูปแบบ การพัฒนารูปแบบใช้การสังเคราะห์ข้อมูลจาก 3 สำนักวิปัสสนา ได้แก่ วัดโพธิ์ วัดศรีนวล และวัดศรีจันทร์ ร่วมกับ หลักการบริหารจัดการ POCCC (Fayol, 1949) แนวคิดการจัดการทรัพยากร 4M (Man, Money, Material, Method) แนวคิดพุทธจิตวิทยา บวกกับความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม จากผลสัมภาษณ์ของผู้ที่เคยปฏิบัติธรรม และการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยร่าง “คู่มือช่วยจัดงานปฏิบัติธรรม” แล้วนำเข้าสู่ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ 7 รูป/คน เพื่อประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ ความเป็นไปได้ในการใช้จริง ความถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญจะถูกนำไป ปรับปรุงรูปแบบให้สมบูรณ์ สำหรับการทดลองใช้

4. ระยะที่ 3: การทดลองใช้รูปแบบ ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ใช้รูปแบบที่พัฒนาขึ้นกับผู้สนใจรับอาสาสมัคร 30 คน ตามแผนที่กำหนดไว้ โดยการกำหนดอำนาจหน้าที่ผู้รับผิดชอบกิจกรรมต่างๆ ผู้เป็นพระวิทยากร พ่อครัว-แม่ครัว ผู้ดูแลไฟฟ้า/เครื่องเสียง ผู้ดูแลความสะอาด/ความปลอดภัย และผู้ประชาสัมพันธ์ เขียนโครงการเสนอขอใช้วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน เป็นสถานที่จัดกิจกรรม(ประหยัดค่าเช่าสถานที่) ดำเนินกิจกรรมเป็นเวลา 10 วัน โดยให้ทุนสนับสนุนจากการประชาสัมพันธ์เปิดรับบริจาครายวันและขอความสนับสนุนไปยังผู้นำชุมชนต่างๆ ช่วยแจ้งข่าวเพื่อสนับสนุนปัจจัยในการดำเนินงาน ใช้รูปแบบการปฏิบัติที่เน้นความเรียบง่ายและเข้าถึงได้ หลังจบกิจกรรม มีการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วม เพื่อประเมินความพึงพอใจต่อรูปแบบ ความเข้าใจในธรรมะ ความสามารถในการนำไปใช้ในชีวิตจริง และข้อเสนอแนะ

5. ระยะที่ 4: การประเมินประสิทธิผล การประเมินใช้กรอบแนวคิด CIPP Model ของ Stufflebeam (2003) ซึ่งประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ Context ประเมินความเหมาะสมของบริบทและสถานที่จัดกิจกรรม, Input ประเมินความพร้อมของบุคลากร ทุนสนับสนุน และสื่ออุปกรณ์, Process ประเมินความสอดคล้องของกระบวนการกับแผนการดำเนินงาน และ Product ประเมินผลลัพธ์ในด้านผลสัมฤทธิ์ของการบริหารจัดการ และความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้เข้าร่วมกิจกรรม ทีมงานผู้จัดกิจกรรม เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบสอบถามเชิงคุณภาพ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังจัดให้มีการประชาสัมพันธ์เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะจากชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก่อนสรุปผลในรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และจัดทำคู่มือช่วยจัดงานปฏิบัติธรรมเพื่อเผยแพร่และนำไปใช้จริง

ผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

สำนัก	แนวทาง กรรมฐาน	บุคลากร (Man)	สถานที่ (Material)	งบประมาณ (Money)	วิธีปฏิบัติธรรม (Method)
วัดศรีนวล	พอง-ยุบ	แบ่งหน้าที่ตามความถนัด	ใช้ศาลาและวิหาร	งบบุคลากร	ฝึกสติ สติปัฏฐาน 4
วัดโพธิ์	พอง-ยุบ	วิทยากรฝึกต่อเนื่อง	มีศาลาหลายหลัง	มูลนิธิ+งบบุคลากร	หลักสูตรหลากหลาย
วัดศรีจันทร์	พุทฺธิ-สมาธิ	แบ่งโครงสร้างชัดเจน	อาคารทันสมัย	มูลนิธิ+ผ้าป่า	หลักสูตรเป็นขั้นตอน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารและคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า สำนักวิปัสสนากรรมฐานทั้ง 3 แห่ง แม้จะมีรูปแบบบริหารที่คล้ายคลึงกัน แต่แนวทางการปฏิบัติมีแตกต่างกันบ้าง คือ แนวปฏิบัติทั้ง 2 แบบนี้ล้วนเป็นที่สนใจของผู้ปฏิบัติธรรม แต่ก็พบปัญหาว่าการจัดกิจกรรมยังมีข้อจำกัดหลายประการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการจัดงาน เช่น งบประมาณไม่เพียงพอ ค่าใช้จ่ายโดยรวมทั้งหมด การจัดการอย่างต่อเนื่องจึงยาก ทั้งที่กิจกรรมเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมคุณลักษณะด้านจิตใจ เช่น ความอดทน ความเมตตา ความฉลาดทางอารมณ์ และการจัดการความเครียด ล้วนเป็นทักษะสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต บุคลากรมีจำกัดภาระงาน กระจุกตัวที่เจ้าอาวาส ขาดคนมอบหมายงาน ทำให้การจัดการขาดประสิทธิภาพ, รายได้หลักมาจากการบริจาคตามมีตามได้ ซึ่งไม่แน่นอน แผนการเงินจึงไม่ชัดเจน เสี่ยงต่อการขาดแคลนในระยะยาว, ทรัพยากรและสถานที่ อาคารและอุปกรณ์มีชำรุดและยังไม่เพียงพอ โดยเฉพาะในช่วงที่มีผู้ร่วมปฏิบัติจำนวนมากการดูแลก็ยังไม่ทั่วถึง, ขาดระบบติดตามผล ส่งผลให้ผู้เริ่มต้นสับสนและไม่มั่นใจ ทั้งนี้ยังให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนารูปแบบว่า ควรใช้หลักการบริหารทรัพยากร 4M จัดคนเข้าให้ครบ คือ Man (บุคลากร) คัดเลือกคนที่เหมาะสม มีหน้าที่ชัดเจน และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง, Money (งบประมาณ) หาแหล่งทุนที่หลากหลายและวางแผนการใช้จ่ายให้ยั่งยืน, Material (สถานที่/อุปกรณ์) พัฒนารูปแบบโครงสร้างพื้นฐานให้เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม, Method (แนวทางปฏิบัติธรรม) สร้างรูปแบบหลักสูตรที่ง่าย ชัดเจน เหมาะสม และติดตามผลได้ ผู้เคยปฏิบัติยังระบุว่าต้องการทั้งสมณะและวิปัสสนาคือความสุขและปัญญาจึงต้องการข้อปฏิบัติที่ครบทั้งความสุขและความรู้ในการเข้ารับการปฏิบัติธรรม

2. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

การพัฒนารูปแบบใช้การสังเคราะห์ข้อมูลจาก 3 สำนักปฏิบัติ คือ วัดศรีนวล วัดโพธิ์ และวัดศรีจันทร์ ได้เป็นรูปแบบดังนี้ 1) การบริหารบุคลากร แบ่งงานตามความถนัด มีระบบผู้รับผิดชอบที่

ชัดเจน สร้างระบบฝึกคนใหม่และสืบทอดงาน ใช้จิตอาสาเป็นกำลังหลัก 2) การบริหารสถานที่จัดสถานที่แยกชัดเจนตามประเภทกิจกรรม มีสิ่งอำนวยความสะดวกพร้อม (อาหาร พัก ห้องน้ำ) ใช้อาสาสมัครดูแลความสะอาด และบำรุงรักษาต่อเนื่อง 3) การบริหารงบประมาณ หางบจากหลายแหล่ง (รัฐ+ศรัทธา) ใช้จ่ายโปร่งใส แจ้งยอดบริจาค/ค่าใช้จ่ายให้ผู้ร่วมรับรู้ จัดกิจกรรมทำบุญประจำปี (เช่น ผ้าป่า) เพื่อสนับสนุน 4) แนวทางการปฏิบัติธรรม เน้นแนวปฏิบัติที่เข้าใจง่าย (เช่น พอง-ยุบ หรือสมาธิเป็นขั้นตอน) จัดหลักสูตรหลายระดับ (สั้น/ยาว/เฉพาะกลุ่ม) ใช้เทคโนโลยีช่วยสอน และติดตามผลการปฏิบัติ เป็นแนวทางรูปแบบต้นแบบ มีระบบบุคลากรชัดเจน สถานที่ครบครันและแยกตามกิจกรรม งบประมาณโปร่งใสและหลากหลายแหล่ง แนวทางปฏิบัติธรรมเป็นระบบ+ยืดหยุ่นต่อผู้เรียน ใช้จิตอาสาและเทคโนโลยีร่วมในการบริหารจัดการ ผู้วิจัยจึงได้นำไปพัฒนารูปแบบโดยใช้หลักการ POCCC นำไปบริหารจัดการงานปฏิบัติธรรม คือ Planning (การวางแผน) เลือกสมาชิก กำหนดแผนงานปฏิบัติธรรม 10 วัน เลือกสถานที่ กำหนดตารางกิจกรรมแต่ละวัน ทำระเบียบข้อปฏิบัติ ทั้งต่อสมาชิกและผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม โดยการพูดคุยกับสมาชิก Organizing (การจัดองค์กร) กำหนดคณะกรรมการบริหาร ประธาน รองประธาน เลขานุการ ผู้ประสานงาน และการเงิน รับหน้าที่เป็น พระวิทยากร พ่อครัว-แม่ครัว ช่างไฟฟ้า-เครื่องเสียง ผู้ดูแลความสะอาด-ความปลอดภัย และฝ่ายประชาสัมพันธ์ ให้เหมาะสมกับความสามารถของสมาชิกในทีม Commanding (การบังคับบัญชา) แจกเอกสารคำสั่งการกำกับดูแลตามแผนที่กำหนดไว้ ใครไม่สะดวกหรือไม่สบายต้องแจ้งเพื่อทราบเสมอ Coordinating (การประสานงาน) จัดทำเอกสารรายละเอียดโครงการการจัดงานปฏิบัติธรรม โดยแจ้งกับผู้นำหมู่บ้านแต่ละชุมชน หาทุนสนับสนุนที่ชัดเจนตามกำลังศรัทธา การทำงานร่วมกันและการเชื่อมโยงการทำงานจากทุกส่วนเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ตรงตามเป้าหมาย Controlling (การควบคุม) ใช้การพูดคุยกันแต่ละวันให้ทราบปัญหาหรืออุปสรรคในการทำงาน ติดตามและประเมินผลจนมั่นใจว่าทุกอย่างเป็นไปตามแผน สามารถแจ้งผ่านกลุ่มไลน์ได้ตลอด และให้กำลังใจกับผู้ร่วมกิจกรรมทั้งทีมงานและผู้ปฏิบัติธรรมโดยให้แก้วเก็บน้ำเย็น-ร้อนเพิ่มแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน/ปฏิบัติธรรม และจะแจกคู่มือที่พัฒนาแล้วให้ในตอนจบงานปฏิบัติธรรมได้นำไปใช้ และจากข้อมูลข้างต้นนั้น จึงนำมาร่างเป็น “คู่มือช่วยจัดงานปฏิบัติธรรม” เพื่อใช้ประกอบในการจัดงานปฏิบัติธรรม เป็นเนื้อหาที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน จัดทำเป็น 4 บท ผ่านการสนทนากลุ่มกับผู้เชี่ยวชาญ 7 รูป/คน ดังนี้ บทที่ 1 ด้านบุคลากร คัดเลือกเอาผู้มีคุณธรรม ไม่มีอคติในการเลือกคนและเป็นประชาธิปไตย ผู้เข้ามาควรมีลักษณะตามหลักสังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 มีจิตอาสา และสามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับผู้ปฏิบัติ ขอนี้ผู้เชี่ยวชาญให้คำสำคัญว่า แม้จะทำได้ยากในปัจจุบันก็จำเป็นต้องหาให้ได้เพื่อประโยชน์ของทีมและผู้เข้ารับปฏิบัติธรรม บทที่ 2 ด้านงบประมาณ จัดกองทุนสนับสนุนการปฏิบัติธรรม วางแผนและใช้จ่ายอย่างโปร่งใส ใช้ทรัพย์สินตามหลัก “พลี 5” คือ สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก อุทิศให้ผู้ล่วงลับ เสียภาษี และอุทิศให้เทวดา ขอนี้ผู้เชี่ยวชาญให้คำสำคัญว่า ทุกคนที่ร่วมงานล้วนเป็นญาติที่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตายในโลกนี้เหมือนกัน การได้ทรัพย์สินมาแล้วสงเคราะห์ตามหลักธรรมนี้จึงเหมาะสมและสมควรอย่างยิ่งในการ

ทุ่มเทดูแล บทที่ 3 ด้านสถานที่ เลือกที่เงียบสงบ และปลอดภัย ใช้ผนังสนธรรมชาติ(ติดหลักธรรมไว้) ทำสภาพแวดล้อมตามหลักสัปปายะ 7 ทั้งที่อยู่ แหล่งอาหาร การพูดคุย บุคคล อาหาร อุณหภูมิอากาศ และอิริยาบถปฏิบัติเหมาะสม ข้อนี้ผู้เชี่ยวชาญให้คำสำคัญว่า การจัดสถานที่ต้องเน้นความสะดวกสบาย ประทับใจทั้งผู้บริการ และผู้เข้ารับบริการ ต้องจัดให้สงบเงียบ บทที่ 4 แนวทางการปฏิบัติธรรม ใช้ทั้งสมถะนำวิปัสสนา วิปัสสนานำสมถะ และคู่กันไปทั้งสมถะและวิปัสสนา คือ เข้าถึงทั้งสุขและปัญญา พิจารณาดูกาย เวทนา จิต ธรรม ปรับธรรมะตามจริตผู้ปฏิบัติ ฝึกฝนลมหายใจ และเดินจงกรมโดยใช้สื่อสนับสนุนการเรียนรู้ ข้อนี้ผู้เชี่ยวชาญให้คำสำคัญว่า ระบบการสอนต้องเรียบง่าย มีระเบียบงามตา ทำตามได้สบาย ให้ถึงความผ่อนคลายทั้งกายและใจได้ง่าย และประเมินรูปแบบว่า มีความเหมาะสม สามารถใช้งานได้จริง มีความถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา เป็นประโยชน์แก่สังคม ชุมชน ควรปรับแก้ไขให้สมบูรณ์ตามคำสำคัญที่ระบุไว้เพื่อผลสัมฤทธิ์ และความพึงพอใจในการจัดงานปฏิบัติธรรม

3. การทดลองใช้รูปแบบและประเมินประสิทธิผลของการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

การดำเนินการทดลองใช้รูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ได้ดำเนินการตามรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในระยะที่ 2 โดยมีเป้าหมายเพื่อประเมินประสิทธิผลของรูปแบบต้นแบบในบริบทจริง ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ (1) การเตรียมการ (2) การดำเนินการทดลองใช้รูปแบบ และ (3) การประเมินผล ดังนี้

1) การเตรียมการทดลองใช้รูปแบบ การทดลองใช้รูปแบบจัดขึ้นที่วัดในพื้นที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น(วัดโพธิ์) โดยร่วมมือกับคณะกรรมการวัดและกลุ่มจิตอาสา โดยใช้รูปแบบการบริหารจัดการตามหลัก POCCC ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การสั่งการ (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) และการควบคุม (Controlling) อย่างเป็นระบบ มีการจัดประชุมชี้แจงกับพระวิทยากรและอาสาสมัคร เปิดรับสมัครผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม จำนวน 30 คน จัดทำคู่มือช่วยจัดงานปฏิบัติธรรมและแบบประเมินความพึงพอใจ

2) การดำเนินการทดลองใช้รูปแบบ การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมมีระยะเวลา 10 วัน ใช้หลักสูตรแบบผสมผสาน (สมถะ-วิปัสสนา) โดยมีแนวทางการดำเนินงานดังนี้ ด้านบุคลากร (Man) มีการคัดเลือกอาสาสมัครที่มีคุณธรรม ความเสียสละ มีจิตอาสา และจัดแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนตามความถนัด เช่น วิทยากร ฝ่ายอาหาร ฝ่ายลงทะเบียน ฝ่ายรักษาความปลอดภัย และฝ่ายประสานงาน ด้านงบประมาณ (Money) ใช้งบประมาณจากกองทุนร่วมกับการบริจาคเชิงรุกแจ้งขอความอนุเคราะห์แต่ละชุมชน ตรวจสอบได้ โปร่งใส และรายงานผลให้ทราบผ่านกระดานข่าวแต่ละวัน ด้านสถานที่ (Material) จัดพื้นที่แยกตามกิจกรรม เช่น ห้องกรรมฐาน ห้องอาหาร ที่พัก ห้องน้ำ พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และใช้สื่อธรรมะติดผนังเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านแนวทางการปฏิบัติ

(Method) ใช้การนั่งสมาธิเน้นหายใจแทนหลักพอง-ยุบ และพุทโธ คงการเดินจงกรม 6 ระยะ เทคนิคการยืนและนอนพร้อมการเคลื่อนไหว มีสติรู้เท่าทันปัจจุบันทุกขณะมีการใช้สื่อสนับสนุน เช่น VDO, ใบงาน, QR Code, MP3 สำหรับปฏิบัติ/ฟังธรรม และแบบประเมินรายวันเพื่อสะท้อนผลการปฏิบัติ(สอบอารมณ์)

3) การประเมินผลการทดลองใช้รูปแบบ ผลการประเมินพบว่า รูปแบบดังกล่าวสามารถนำไปใช้ได้จริง ผู้ปฏิบัติธรรมมีความเข้าใจธรรมะดีขึ้น รู้สึกผ่อนคลายและเข้าถึงความสุขและปัญญาในการปฏิบัติ มีความพึงพอใจต่อแนวปฏิบัติและบรรยากาศของกิจกรรม โดยเฉพาะความเรียบง่าย เข้าถึงได้ และการจัดการที่มีระบบ นอกจากนี้ ยังมีการจัดประชาพิจารณ์เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะจากชุมชน และจัดทำคู่มือช่วยจัดงานปฏิบัติธรรมเพื่อเผยแพร่และใช้ประโยชน์ต่อไป การประเมินผลการทดลองใช้รูปแบบมุ่งเน้น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ของการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐาน และ ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม คือ (1) ผลสัมฤทธิ์ของการบริหารจัดการ ผลการประเมินพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการที่พัฒนาขึ้นสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบ มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนและทรัพยากรที่มีอยู่ ส่งผลให้การจัดกิจกรรมมีความราบรื่นและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในด้านการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การทำงานเป็นทีม การบริหารบุคลากรที่มีจิตอาสา และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดกิจกรรมในระยะยาว (2) ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม จากการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมจำนวน 30 คน พบว่าผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อรูปแบบกิจกรรมในระดับสูง โดยระบุว่าการบริหารจัดการมีความเรียบร้อย ชัดเจน และเอื้อต่อการฝึกปฏิบัติธรรมได้อย่างสงบ มีการสนับสนุนทั้งด้านสถานที่ อาหาร และอุปกรณ์อย่างเหมาะสม แนวทางการสอนเข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้สึกละเอียด มีสมาธิ และเข้าใจธรรมะได้ชัดเจนขึ้น ผู้เข้าร่วมยังให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม เช่น ควรเพิ่มระยะเวลาการอบรม หรือจัดต่อเนื่องในลักษณะหมุนเวียนในพื้นที่ใกล้เคียง และควรมีระบบติดตามผลหลังจบการอบรม เพื่อประเมินพัฒนาการของผู้ปฏิบัติในระยะยาว

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังนี้

สภาพการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมตามความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าสำนักวิปัสสนากรรมฐานทั้งสามแห่งมีรูปแบบการบริหารจัดการที่แตกต่างกัน ทั้งในด้านบุคลากร งบประมาณ สถานที่ และแนวทางการปฏิบัติธรรม แม้ว่าจะมีจุดร่วมสำคัญ เช่น การเน้นการฝึกสติ (พอง-ยุบ หรือพุทโธ) แต่ก็ยังคงเผชิญข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคลที่ไม่เพียงพอ งบประมาณที่ไม่แน่นอน และการขาดระบบติดตามประเมินผลที่เป็นรูปธรรม ปัญหาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมจารักษ์ และคณะ (2565) ได้ศึกษาการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อมุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ พบว่าอุปสรรคสำคัญในการ

ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเกิดจากทั้งนิเวศน์ที่เป็นเครื่องกีดขวางทางจิตใจและข้อจำกัดด้านบุคลากรของคณะสงฆ์ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธิตารัตน์ สนธิ์ทิม และคณะ (2562) ได้ศึกษาทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการสอนวิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) ที่ชี้ให้เห็นว่าผู้ปฏิบัติกรรมฐานต้องการการสนับสนุนในด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถนำธรรมะไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างแท้จริง

การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐาน รูปแบบการบริหารจัดการที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้มีองค์ประกอบสำคัญครอบคลุมทั้งด้านบุคลากร งบประมาณ สถานที่ และแนวทางการปฏิบัติ โดยอาศัยหลักการบริหาร POCCC (Planning, Organizing, Commanding, Coordinating, Controlling) ประกอบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น การบริหารงบประมาณตามหลักพลี 5 และการจัดสภาพแวดล้อมตามหลักสัปปายะ 7 ผลการพัฒนาแบบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ และคณะ (2565) ที่เสนอสมรรถนะของพระวิปัสสนาจารย์ควรครอบคลุมทั้งการจัดการ การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ และการวัดผลประเมินผลอย่างมีระบบ ตลอดจนสอดคล้องกับงานของ ธนาวิทย์ กางการ และคณะ (2565) พบว่า การจัดโครงการปฏิบัติธรรมจำเป็นต้องออกแบบกิจกรรมตามกลุ่มผู้ปฏิบัติ พร้อมทั้งจัดสิ่งแวดล้อม บุคลากรตามหลักสัปปายะ 7 เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและประสิทธิภาพสูงสุด

การทดลองใช้และประเมินประสิทธิผลของรูปแบบการบริหารจัดการ การทดลองใช้รูปแบบที่พัฒนาขึ้นในกิจกรรมการปฏิบัติธรรม ณ วัดโพธิ์ พบว่าการบริหารจัดการมีประสิทธิภาพสูง มีการวางแผนล่วงหน้า การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจน การจัดสถานที่ให้เหมาะสมกับกิจกรรม และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นสื่อสนับสนุนการเรียนรู้ ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงหลักธรรมได้ง่าย และเกิดความพึงพอใจ โดยผู้เข้าร่วมจำนวน 30 คน ประเมินผลในระดับสูง โดยเฉพาะความเรียบง่าย ความสงบของบรรยากาศ และการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ผลการทดลองใช้รูปแบบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปฐมภวนาจารย์ วิ. และคณะ (2562) ได้ศึกษากระบวนการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามหลักพุทธจิตวิทยา สำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัย ที่ชี้ว่าการจัดกระบวนการสอนวิปัสสนากรรมฐานควรคำนึงถึงช่วงวัยและใช้กิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้เรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระเทพวิสุทธิโสภณ (เฉลา เตชวณฺโฑ) (2567) ที่เสนอว่าการผสมผสานรูปแบบการปฏิบัติธรรมที่หลากหลายเข้าด้วยกันจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงแก่นแท้ของสติปัญญาและนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสุพศิน ไตรวรรณเดชา (2567) พบว่าการมีอาคารสถานที่พร้อมใช้งาน การดูแลความปลอดภัยให้แก่ผู้มาปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดี ในส่วนที่ชำระก็ได้มีการซ่อมแซมปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ก็จะทำให้เป็นที่สัปปายะต่อผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ทำให้มีการพัฒนาทางด้านบริการตามมาตรฐานให้ดีขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้ที่มาปฏิบัติธรรมนั้น ได้รับความสะดวกสบายสมควรแก่การปฏิบัติธรรมสามารถเข้าใจในการปฏิบัติ และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วยตนเอง

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการวิจัยทำให้เกิดองค์ความรู้ ซึ่งเป็นการสังเคราะห์และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสำนักวิปัสสนากรรมฐานที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน ดังต่อไปนี้

1. เกิดรูปแบบการบริหารจัดการกิจกรรมปฏิบัติธรรมเชิงระบบ โดยประยุกต์หลักการบริหาร POCCC และแนวคิดการจัดการทรัพยากร 4M การออกแบบรูปแบบการจัดกิจกรรมโดยใช้หลักการบริหารงานของ Fayol (POCCC: Planning, Organizing, Commanding, Coordinating, Controlling) ร่วมกับการจัดการทรัพยากร 4M ได้แก่ บุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) สถานที่/อุปกรณ์ (Material) และแนวทางการปฏิบัติธรรม (Method) นับเป็นการประยุกต์ใช้หลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ในบริบททางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างระบบที่สามารถติดตาม ประเมิน และนำไปใช้ได้

2. เกิดคู่มือการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมที่เป็นต้นแบบทางวิชาการและการปฏิบัติ จากการออกแบบและทดลองใช้รูปแบบ ผู้วิจัยได้พัฒนาเป็น “คู่มือช่วยจัดงานปฏิบัติธรรม” ที่มีเนื้อหาครอบคลุมใน 4 ด้าน ได้แก่ บุคลากร งบประมาณ สถานที่ และแนวทางการปฏิบัติธรรม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งในวัด ชุมชน และหน่วยงานที่จัดกิจกรรมด้านจิตใจ

3. แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการบูรณาการแนวคิดพุทธจิตวิทยากับหลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมในครั้งนี้ช่วยส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมเกิดการพัฒนาทางจิตใจ ลดความเครียด และสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน สะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องสติ สมาธิ และปัญญาตามหลักพุทธจิตวิทยา สามารถนำมาผสมผสานกับระบบการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงคุณภาพที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม

4. วัดสามารถพัฒนาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านจิตใจอย่างยั่งยืน ผ่านกระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วม การดำเนินกิจกรรมปฏิบัติธรรมในครั้งนี้เน้นการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชน และผู้ปฏิบัติธรรมในทุกกระบวนการ ซึ่งทำให้วัดมีศักยภาพในการพัฒนาไปสู่ “ศูนย์กลางการเรียนรู้ทางจิตใจ” ที่ตอบสนองต่อความต้องการทางสังคมสมัยใหม่ โดยไม่ละทิ้งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

5. เกิดต้นแบบความร่วมมือเชิงพหุภาคีในการพัฒนางานจิตใจในระดับพื้นที่ การจัดกิจกรรมในรูปแบบที่พัฒนาขึ้น ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน หน่วยงานรัฐ จิตอาสา และผู้มีจิตศรัทธา ซึ่งเป็นแบบจำลองความร่วมมือเชิงพหุภาคีที่สามารถส่งเสริมให้การบริหารจัดการกิจกรรมทางศาสนาในอนาคตมีความยั่งยืน โปร่งใส และเป็นประโยชน์ร่วมกันในระดับชุมชน

สรุป

สภาพการบริหารจัดการปัจจุบันสำนักวิปัสสนาทั้ง 3 แห่งมีรูปแบบการบริหารที่ใกล้เคียงกัน แต่แตกต่างกันในรายละเอียด เช่น แนวปฏิบัติ (พอง-ยุบ / พุทโธ) และโครงสร้างองค์กร พบปัญหา: บุคลากร (Man) ขาดแคลนและภาระงานตกหนักที่เจ้าอาวาส งบประมาณ (Money) ไม่แน่นอน ฟังพา

การบริจาค สถานที่ (Material) ไม่เพียงพอและทรุดโทรม แนวทางปฏิบัติธรรม (Method) ไม่มีระบบติดตามผล ทำให้ผู้เริ่มต้นขาดความมั่นใจ ข้อเสนอแนะ: ควรพัฒนาตามหลักการบริหารทรัพยากร 4M คือ Man, Money, Material, Method เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมให้ดียิ่งขึ้น รูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน เป็นระบบที่สามารถนำไปใช้ได้จริง ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการปฏิบัติธรรม และตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติได้อย่างรอบด้าน ทั้งในด้านจิตใจ สติปัญญา และคุณภาพชีวิตได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. สำหรับผู้จัดการสำนักปฏิบัติธรรม รูปแบบการบริหารจัดการที่พัฒนาขึ้นสามารถใช้เป็นแนวทางในการวางแผน จัดโครงสร้างทีมงาน กำหนดกิจกรรม และประเมินผลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและความมั่นใจในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะในระดับชุมชนหรือท้องถิ่น
2. สำหรับพระวิปัสสนาจารย์หรือครูผู้สอนธรรมะ สามารถใช้แนวทางการจัดกิจกรรมและการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับจริตของผู้ปฏิบัติแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้การสื่อสารธรรมะมีประสิทธิภาพและตรงกับความต้องการของผู้เรียนมากขึ้น
3. สำหรับหน่วยงานด้านพระพุทธศาสนา เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ผลวิจัยสามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการกำหนดนโยบายหรือมาตรฐานกลางในการจัดการสำนักปฏิบัติธรรม เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและมีทิศทางที่ชัดเจน
4. สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมทั่วไป คู่มือหรือรูปแบบที่ได้จากงานวิจัยสามารถใช้เป็นแนวทางเบื้องต้นสำหรับผู้เริ่มต้น รวมทั้งผู้ที่ต้องการต่อยอดการปฏิบัติธรรมของตนให้ลึกซึ้งและมีความต่อเนื่อง
5. สำหรับการจัดกิจกรรมพัฒนาชุมชนหรือการฟื้นฟูสุขภาพจิต รูปแบบนี้สามารถนำไปใช้ในโครงการฟื้นฟูสุขภาพจิตของกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยโรคเรื้อรัง หรือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤต เช่น โควิด-19

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ขยายพื้นที่ศึกษา ควรมีการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการในพื้นที่อื่นเพิ่มเติม เช่น ในต่างจังหวัด ภาคเหนือ ภาคใต้ หรือในสำนักที่อยู่ในเขตเมืองใหญ่ เพื่อเปรียบเทียบแนวทางและบริบทที่หลากหลาย
2. ศึกษาผลระยะยาวของรูปแบบ งานวิจัยนี้เน้นการทดลองในระยะสั้น ควรมีการติดตามผลระยะยาว (Longitudinal Study) เพื่อวิเคราะห์ว่า รูปแบบดังกล่าวส่งผลต่อคุณภาพชีวิตหรือพฤติกรรมทางจิตใจของผู้ปฏิบัติอย่างไรในระยะเวลา 3 เดือน 6 เดือน หรือ 1 ปี

3. เพิ่มการใช้เครื่องมือวัดเชิงจิตวิทยา อนาคตสามารถนำเครื่องมือวัด เช่น แบบประเมินความฉลาดทางจิต, ดัชนีความเครียด, หรือแบบประเมิน EQ มาใช้ เพื่อเพิ่มความแม่นยำทางวิชาการในการประเมินผลการปฏิบัติธรรม

4. ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบวิปัสสนา การวิจัยครั้งต่อไปอาจมุ่งเปรียบเทียบระหว่างแนวทางวิปัสสนา เช่น “พอง-ยุบ”, “อานาปานสติ”, “พุทโธ” และประเมินความเหมาะสมกับจริตและช่วงวัยของผู้ปฏิบัติ

5. พัฒนาแพลตฟอร์มหรือสื่อสนับสนุน อาจมีการพัฒนาสื่อดิจิทัล เช่น แอปพลิเคชัน คู่มือออนไลน์ หรือสื่อเสียง/วิดีโอ สำหรับใช้ในรูปแบบที่พัฒนาขึ้น เพื่อขยายผลในวงกว้างและเข้าถึงคนรุ่นใหม่

เอกสารอ้างอิง

ธนาวิทย์ กางการ, กมลรัตน์ ทองสว่าง และ ญัฐภักษ์ นวลสีทอง. (2565). การศึกษาวิทยาการเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 7(2), 1915–1921. สืบค้นจาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/mcjou/article/view/273290>

ธิดารัตน์ สนธิทิม และ สมบูรณ์ วัฒนนะ. (2562). ทักษะคติของประชาชนที่มีต่อการสอนวิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม). *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 26(1), 70–89. สืบค้นจาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jbscu/article/view/160876>

พระครูปฐมภวนาจารย์ วิ. และ เกติณี ประทุมสุวรรณ. (2562). กระบวนการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามหลักพุทธจิตวิทยาสำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัย. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 15(ฉบับเพิ่มเติม), 101–114. สืบค้นจาก <https://so02.tcithaijo.org/index.php/JGSR/article/view/207916/163712>

พระครูปริยัติธรรมมานุศาสตร์ (จ่านงค์ ญาณธมฺโม). (2567). เจ้าอาวาสวัดศรีนวล ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. *สัมภาษณ์*, 27 พฤษภาคม.

พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมมาจารย์ (นิรันดร์ ศิริรัตน์), นรารัตน์ สงวนทรัพย์, สังข์वाल เสริมแก้ว, พระประเทือง ขนดีโก และ พระครูพิบูลกิจจารักษ์. (2565). การพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อสู่ผลสัมฤทธิ์. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 8(3), 165–178. สืบค้นจาก <https://so05.tcithaijo.org/index.php/Palisueksabuddhaghosa/article/view/259722>

พระครูภวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล), รศ.ดร. (2567). เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. *สัมภาษณ์*, 29 พฤษภาคม.

พระเทพพุทธิมุนี (สันต์ ชุตินฺธโร). (2567). เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. *สัมภาษณ์*, 25 พฤษภาคม.

- พระเทพวิสุทธิโสภณ (เฉลา เดชวฑฺฒโต). (2567). ประสิทธิผลการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *วารสารจิตวิทยาพุทธศาสตร์ประยุกต์เพื่อสังคม*, 10(2), 115–118. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/human/article/view/279527/186196>
- พระมหายงยุทธ ชีรธมฺโม. (2566). รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานและการประยุกต์ใช้ในสังคมไทย. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 10(3), 325–345. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JMA/article/view/268363>.
- พระสุพศิน ไตรวรเดชา. (2567). การใช้สัปปายะ 7 เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน วัดพิชยญาติการาม เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 6(4), 955–964. สืบค้นจาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jemri/article/view/270170>
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 41). กรุงเทพฯ: เพ็ญแอนด์โฮม.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2553). *คู่มือการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- หวน พันธุ์พันธ์. (2549). *การบริหารการศึกษา: นักบริหารมืออาชีพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: พันธุ์พันธ์การพิมพ์.
- Certo, S. C. (2000). *Modern Management*. New Jersey: Prentice–Hall.
- Edberg, M. (2015). *Essentials of health behavior: Social and behavioral theory in public health*. (2nd ed.). Massachusetts: Jones & Bartlett.
- Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The development of student characteristics in according to the Nawaluk Framework of the Buddhist integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126–135. Retrieved from <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/ajrc/article/view/249662>
- Fayol, H. (1949). *General and industrial management*. London: Sir Isaac Pitman & Sons.
- Klomkul, L., Damnoen, S., Sawasdee, U., & Wilairadtanakun, A. (2023). Network development of Buddhist communication innovative space for media literacy of Thai youths. *Journal of Namibian Studies: History Politics Culture*, 35, 919–935. <https://doi.org/10.59670/jns.v35i.3381>

Stufflebeam, D. L. (2003). *The CIPP model for evaluation*. In T. Kellaghan & D. L. Stufflebeam (Eds.), *International handbook of educational evaluation* (pp. 31–62). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.